

УДК 168.522(=11/=8)

Мельник Ярослав, Свищ Оксана**ФЕНОМЕН ЕТНОКУЛЬТУРНОГО МАРГІНЕСУ
ТА ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНІ ПРОЦЕСИ:
УКРАЇНСЬКИЙ КОНТЕКСТ**

У статті розглядається феномен соціокультурної периферії в контексті розвитку євроінтеграційних процесів. Наголошується на унікальності української етнокультурної та ментальної моделі, яка детермінується історичним розвитком. Особливий акцент робиться на необхідності врахування цих феноменів в умовах євроінтеграції України.

Ключові слова: етнокультурне пограниччя, інтеграція, етнокультурний маргінес, ментальність.

Мельник Я., Свищ О.**ФЕНОМЕН ЭТНОКУЛЬТУРНОГО МАРГИНЕСА
И ЕВРОИНТЕГРАЦИОННЫЕ ПРОЦЕССЫ:
УКРАИНСКИЙ КОНТЕКСТ**

В статье рассматривается феномен «этнокультурной периферии» в контексте развития евроинтеграционных процессов. Также авторы акцентируют внимание на уникальности этнокультурной и ментальной модели, которая детерминируется историческим развитием. Особое внимание уделяется необходимости учета этих феноменов в условиях евроинтеграции Украины.

Ключевые слова: этнокультурное пограничье, интеграция, этнокультурный маргинес, ментальность.

Melnyk Y., Svishch O.**PHENOMENON OF ETHNIC AND CULTURAL MARGINS:
UKRAINIAN CONTEXT**

The article deals with the phenomenon of ethnocultural periphery in the context of the European integrational processes development. The special

attention has been paid to the uniqueness of ethnocultural and mental models which are determined by historical development. The emphasis has been put on the necessity of considering these phenomena in the conditions of Ukrainian-European Integration.

Key words: *ethnocultural periphery, integration, marginesy ethnocultural, mentality.*

Початок ХХІ ст. позначився особливою динамікою суспільних процесів у державних системах та на міжнародному рівні. Особливо актуальним сьогодні для більшості країн світу є завдання вибору вектора соціально-політичного руху, від якого залежить їх подальший розвиток. Тут йдеться про значну частину країн Африки, Азії, а також країн пострадянського простору.

Впродовж останніх десятиліть має місце процес пошуку Україною свого місця у світовому геополітичному просторі, проте на нього впливає значна кількість економічних, політичних, культурних, соціальних чинників. Для адекватного вирішення низки нагальних проблем, пов'язаних з євроінтеграційними потугами України, потрібно звернути увагу на історичні умови формування української нації та держави, ментально-соціокультурні особливості народу та їх вплив на перебіг політичних процесів.

У світлі останніх політичних подій на європейському континенті особливої актуальності набуло питання євроінтеграції. Впродовж останнього десятиліття в цьому напрямі було докладено багато зусиль як світової спільноти, так і прогресивних сил України, проте значна кількість фахівців політології, соціології, культурології стверджують, що українці все ще не готові до інтеграції, проявляють пасивність, незацікавленість політичним життям [7]. Хоча цей постулат є дискусійним, все ж причину варто шукати в особливостях історичного розвитку українського народу, культурі, традиціях, ментальності. У цьому контексті варто виділити аспект, який потребує глибокого аналізу, а саме феномен соціокультурного пограниччя. Власне воно відіграло домінуючу роль у процесі формування українського народу та державності.

Хоча Україна є географічним центром Європи, все ж вона розвивалася на пограниччі західного і східного світів, на основі чого сформувалася її етнокультурна специфіка. Дослідження цих особливостей дасть змогу глибше зрозуміти сутність про-

блем, що загострилися у суспільстві, і допоможе знайти шляхи їх адекватного розв'язання.

Іншою проблемою, яка вимагає вирішення, є готовність Європи до інтеграції України. Європейська спільнота повинна концептуально переозначитися і бути готовою до приєднання України не декларативно чи формально. Шлях інтеграції України не може копіювати моделі Польщі, Угорщини та ін. країн, а, очевидно, повинен бути виключно індивідуальним, з урахуванням українських реалій. Для України такою реалією є її політико-економічна маргінальність.

Феномен пограниччя культур досліджували такі науковці, як К. Чижевський, Ф. Ратцель, Ф. Тернер, Ф. Барт, Г. Красовська, С. Ульяш, Е. Сміт та ін. В Україні вивченню цієї теми присвячено дослідження О. Шевчука, Н. Олійника, Я. Мельника, В. Кочана, О. Сухомлинова та ін.

Більшість дослідників схильні вважати, що між різними типами культур нема чіткої демаркаційної лінії, яка б їх розділяла, а існує перехідна зона, так зване «культурне пограниччя», де формується своєрідна сурогатна форма культури, діють специфічні закони еволюції. Пограниччя сприймається як географічний простір, або ж як простір, де взаємодіють різні культури, історії, релігії, мови. Тому пограниччям можна вважати соціокультурний феномен, який репрезентується певною локалізованістю та соціальною, культурною, економічною, політичною специфікою. Його варто розглядати не як фізичний чи географічний простір, а як простір соціокультурний. Таким чином, «пограниччя» – це специфічна соціокультурна, етносоціальна сфера, розташована на межі культур, етносів, певних політичних утворень [2, с. 3]. Стосовно цього С. Ульяш зазначає, що на такому пограниччі з часом виникає особливий тип суспільства та його культури. Довготривалі явища та процеси взаємопроникнення або різних форм зіткнення культур впливають на формування певного типу особистості з властивою йому свідомістю. Проникнення та змішування культур перетворює пограниччя на перехідний простір, своєрідний міст між взаємними цінностями культур [13]. Формування української культури відбувалося під впливом таких тенденцій, оскільки географічно Україна знаходилась на перетині великих торговельних шляхів та політичних зацікавлень, однак була віддалена від великих культурних цен-

трів як західного, так і східного світу, тобто була на їх периферії. Потрібно зазначити, що окраїна розвивається за своїми законами і не підпадає під сильний вплив центру. Тут здатні розвиватися явища і процеси, «які є альтернативними щодо ідеологічних заasad центру, формується нова ідентичність, ознакою якої є свідомість пограниччя» [6, с. 12]. На думку Є. Свенх, центр є місцем концентрації та згущування властивих рис і цінностей, які в міру віддаленості підлягають розрідженню. На пограниччі культури відчуваються постійні зовнішні впливи, які з часом модифікуються у специфічну регіональну субкультуру [12]. Щобільше, особливістю цих еволюційних зон є сповільненість еволюційних динамік, які відбуваються у прямо пропорційній відносності: чим віддаленіший регіон, тим більше у ньому простежується архаїчних феноменів, темпи розвитку гальмуються саме залежно від ступеня віддаленості.

Між українськими регіонами існують відмінності, які «постали не стільки під впливом географічно-цивілізаційних розломів, скільки під впливом історико-політичних трансформацій, тобто поступового освоєння, заселення та інтеграції різних територій українцями. Українські регіони відчутно різняться за тим, наскільки вони були денаціоналізовані чужими державами. Між регіонами України існують ментальні, суспільно-поведінкові, культурно-звичаєві та ідейно-політичні відмінності, які здебільшого зумовлені тим самим чинником різнотермінового перебування певних регіонів у лоні чужих держав» [1].

Ментальність селянства, яка є домінуючою серед українців, спрямована на формування константної соціокультурної системи. Життя підпорядковане ритмам природи, циклічність стає формою мислення і буття, колективної свідомості та історичної пам'яті, які іноді актуалізуються та забезпечують існування старих міфів, архетипів і стереотипів [6, с. 17]. Ці ментальні особливості, окрім позитивної схильності до працьовитості, миру, споглядання, часто є причиною пасивності, безвольності, невизначеності українців. І саме в цій площині потрібно шукати шляхи вирішення проблем, які назріли в сучасній Україні.

Проблема приєднання України до Європейського Союзу, окрім реформування всіх сфер життя, вимагає вольового зусилля української політичної еліти, громадян і, зрештою, лідерів ЄС. Враховуючи геополітичне становище України, її історичне

минуле та соціокультурні особливості, імператив з боку Європи набуває великої актуальності, оскільки самостійно зробити рішучий крок до європейської інтеграції буде складно, це супроводжуватиметься низкою об'єктивних та суб'єктивних причин. На думку деяких європейських лідерів, переривання перемовин та зближення з Україною з європейського боку було б помилкою. Рішуче прагнення переконати Євросоюз у необхідності поглиблення відносин і співробітництва з Україною роблять Литва, Польща та ін. держави всупереч численним претензіям, які висуває ЄС. Натомість інші країни, такі як Німеччина, скептично ставляться до таких поступок.

У рамках проблеми української інтеграції варто враховувати чинник, який став визначальним у процесі історичного розвитку України, – фактор соціокультурного пограниччя. Будучи географічним центром європейського світу, Україна відіграє важливу роль у його функціонуванні. Проте варто враховувати, що Україна впродовж своєї історії залишалася на периферії політичного і культурного життя Європи. Це зумовило розвиток специфічної ментальності і змушує до пошуку нових шляхів побудови діалогу між Україною та ЄС. Проте події останніх років, особливо кінця 2013 – початку 2014 рр., свідчать про те, що в українській соціокультурний простір влився потужний струмінь нових прогресивних тенденцій, витоком яких є Західна Європа та США – демократичні системи. Результатом цього є значною мірою несподіваний для правлячої партії спротив українських мас у різних регіонах країни, який справедливо можна назвати «українською весною» за зразком «арабської весни».

Отож, потрібно зазначити, що входження в європейське співтовариство України докорінно відрізнятиметься від, наприклад, польського сценарію. Держава, яка існувала і розвивалася під впливом європейських цінностей, поруч з культурними і політичними центрами певного простору швидше долає своєрідний «больовий поріг» при інтеграції. У випадку України домінантні для неї цінності не відповідають цінностям європейським, оскільки сформовані вони під впливом того ж таки соціокультурного пограниччя. Питання української інтеграції набирає гостроти і в зв'язку з особливостями політичного життя, яке є явищем мінливим і динамічним.

Історичні умови розвитку Української держави склалися так, що окремі частини її території розвивалися на пограниччі вели-

ких імперій, відмежовано від центрів політичного і культурного життя. Це призвело до формування низки відмінностей як між окремими українськими регіонами, так і з державами західного світу. Ці відмінності зумовлюють проблеми у сфері політичного і суспільного життя й, очевидно, потребують вирішення.

Отже, український соціокультурний простір наділений низкою ментальних рис, які сформувалися в умовах соціокультурного та геополітичного пограниччя і якісно відрізняють його від держав Європи. Їх варто враховувати в політичному житті держави. Будучи географічним центром Європи, Україна відіграє важливу роль у житті регіону, і цю роль не можна мінімізувати. Своєю чергою, Європа повинна бути готовою до входження України з її соціополітичними та ментакультурними реаліями.

Таким чином, євроінтеграційні процеси в сучасній Україні відбуваються під впливом економічних, політичних чинників, а також під впливом феномену соціокультурного пограниччя, який став одним із визначальних аспектів формування Української держави, проте часто недостатньо враховується сучасними українськими та зарубіжними політиками.

Література:

1. Баган О. Наша різноманітність: загроза чи взаємозбагачення / А. Баган // «Діалог». – 2008. – 21.12.2006.
2. Гуль М. Феномен пограниччя: соціокультурний аспект / М. Гуль [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://eprints.ua.edu.ua/1354/>.
3. Кіндратець О. Ризики українського суспільства / О. Кіндратець [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.viche.info/journal/1623/>.
4. Мельник Я. Прологомени до українського дискурсу: етнокультурний, політичний та лінгво-семіотичний аспекти / Ярослав Григорович Мельник, Наталія Володимирівна Криворучко. – Івано-Франківськ : Вид-во Прикарпатського національного університету ім. В. Стефаника, 2012. – 259 с.
5. Проблема границ и пограничья в социокультурных исследованиях конца XIX–XX вв. / В.М. Кочан // Вестник СевГТУ. Философия: Сб. науч. тр. – 2008. – Вып. 86. – С. 70–73.
6. Сухомлинов О. М. Культурні пограниччя: новий погляд на стару проблему / О. М. Сухомлинов. – Донецьк : ТОВ «Юго-Восток Лтд», 2008. – 212 с.

7. Ткаченко І. Європейська перспектива: тернистий шлях України до Європи / І. Ткаченко [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.viche.info/journal/2376/>

8. Україна не буде готова до інтеграції протягом трьох наступних поколінь [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://ipress.ua/articles/ukraina_ne_bude_gotova_do_integratsii_z_yes_protyagom_troh_nayblyzhchyh_pokolin_20645.html.

9. Україну нельзя ставитъ перед выбором «или ЕС, или Россия». [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://podrobnosti.ua/power/2013/12/18/948860.html>.

10. Чижевський К. Від кордону до самого центру (Ідея кордону в європейській традиції) / К. Чижевський [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.anthropos.net.ua/jspui/bitstream/123456789/256/1/tzyz.doc>.

11. Шевчук О. Ідентичність в умовах культурного пограниччя: головні риси та можливості розвитку / О. Шевчук [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://lib-ru.com/book/85-materiali-mizhnarodnoyi-naukovoyi-konferenciyi-problemi-kulturnoyi-identichnosti-kralyuk-p-m/21-identichnist-v-umovakh-kulturnogo-pogranichchya-golovninbsp-risi-ta-mozhливosti-rozvitku.html>.

12. Świąch J. Kresy i centrum / J. Świąch // O dialogu kultur wspólnot kresowych. – Rzeszów, 1998. – S. 52.

13. Uliasz S. O literaturze kresów i pograniczu kultur. Rozprawy i szkice / S. Uliasz. – Rzeszów, 2001. – S. 10–11.